

RODOVÁ DESEGREGÁCIA SOCIÁLNEJ PRÁCE – VÝZVY PRE VZDELÁVANIE¹⁰⁷

BOSÁ MONIKA

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Abstrakt

Príspevok prezentuje aktuálne otázky rodovej rovnosti s dôrazom na rodovú desegregáciu trhu práce a prípravu naň. Zameriava sa na úlohu rodovo citlivého prístupu vo vzdelávaní ako prostriedku presadzovania rodovej rovnosti. Príspevok súčasne predstavuje projekt VEGA 1/0710/11 „Maskulinity a femininity vo feminizovaných odboroch“.

Kľúčové slová

Vzdelávanie v sociálnej práci. Rod. Rodová (de)segregácia. Maskulinity. Femininity. Rodovo citlivá sociálna práca. Rodovo citlivé vzdelávanie.

Abstract

The paper presents the current issues of gender equality with emphasis on gender desegregation of the labour market and process of preparation for it. It focuses on the role of gender sensitive approach in education as a means of promoting gender equality and desegregation. Presentation of project VEGA 1/0710/11 „Masculinities and femininities in feminised fields“ is also part of the paper.

Key words

Social Work Education. Gender. Gender (De)Segregation. Masculinities. Femininities. Gender sensitive Social Work. Gender sensitive Education.

Úvod

Rodová rovnosť ako jeden z kľúčových ukazovateľov reálnej demokracie a ľudských práv je stále aktuálnou témou (nielen) v profesiách primárne pracujúcich s ľuďmi. Pomáhajúce profesie ako tie, ktorých úlohou je vyrovnávať nerovnosti (v najširšom význame tohto slova), sú tými, na ktorých sú aj v tejto oblasti kladené zvýšené požiadavky. Problematika rodovej rovnosti v kontexte sociálnej práce na Slovensku však ešte vždy predstavuje okrajovú oblasť záujmu, hoci by mala byť prierezovou problematikou dotýkajúcou sa tak metód sociálnej práce, ako aj teoretického a empirického bádania. Rod ako analytická kategória umožňuje zohľadnenie kultúrne podmienených „vzorcov“ sociálneho usporiadania so všetkými jeho dôsledkami. Nielen svet „tam vonku“ je rodovo podmienený, ale aj samotná sociálna práca ako profesia, i proces vzdelávania budúcich sociálnych pracovníkov a pracovníčok je rodovaný (gendered) a ako taký je predmetom rodovej analýzy.

V príspevku sa sústredím na dve oblasti: Na rodovú segregáciu prejavujúcu sa v profesii sociálnej práce, rovnako ako vo vzdelávaní budúcich sociálnych pracovníkov a pracovníčok. V kontexte podmienok Slovenska je možné hovoriť o sociálnej práci ako feminizovanej profesii so všetkými dôsledkami, ktoré táto skutočnosť predstavuje predovšetkým pre jej nedostatočné ekonomické a spoločenské ohodnotenie. Druhou oblasťou, ktorej sa v priamej nadväznosti na rodovú segregáciu sociálnej práce budem venovať, je rodovo citlivé vzdelávanie ako prostriedok rodovej desegregácie sociálnej práce, ale aj ako prostriedok prípravy rodovo citlivých (nediskriminujúcich) sociálnych pracovníkov a pracovníčok.

¹⁰⁷ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0710/11 „Maskulinity a femininity vo feminizovaných odboroch“

Rodová segregácia, ako fenomén, ktorý má na Slovensku prehĺbujúcu tendenciu (Barošová 2006, 2007; Barošová, Perichtová 2007; Filadelfiová 2009) je vnímaná nielen ako prejav rodovej nerovnosti, ale v aktuálnej situácii ekonomickej krízy spôsobuje jej výraznejšie negatívne dopady práve v segregovaných – predovšetkým feminizovaných profesiách (Maďarová, Debrecéniová, Filadelfiová 2010). Aj preto považujem rodovú segregáciu v kontexte sociálnej práce a vzdelávania v sociálnej práci ako procesu prípravy na výkon povolania za výsostne aktuálnu.

Rodovo citlivé vzdelávanie ponúkam nie len ako prostriedok rodovej desegregácie, ale predovšetkým ako nevyhnutný predpoklad výchovy a vzdelávania rešpektujúcich ľudské práva a vychádzajúcich z demokratických hodnôt.

1. Rodová segregácia ako prejav rodovej nerovnosti

Jarmila Filadelfiová definuje rodovú rovnosť nasledovne: „*Rodová rovnosť znamená rovnakú viditeľnosť, rovnaké postavenie a rovnakú účasť žien a mužov vo všetkých sférach verejného aj súkromného života. Jej cieľom je presadzovať plnohodnotnú účasť žien a mužov v spoločnosti. Formálna (de jure) rovnosť je iba prvým krokom ku skutočnej (de facto) rovnosti. Pre dosiahnutie rodovej rovnosti sú dôležitými stratégiami gender mainstreaming a plánovanie rovnosti príležitostí (Gender Equality Planning)*“ (Filadelfiová 2009, s. 68).

Rodová rovnosť je primárnym cieľom všetkých aktivít zameraných na rodovú demokraciu a prevenciu rodovej diskriminácie, je cieľom rodovo citlivého vzdelávania, rodovej desegregácie a pozitívnych akcií v oblasti verejných politík. V tomto kontexte ju J. Filadelfiová (2009) definuje ako „*stav, kedy z hľadiska úspešnosti a sebarealizácie pohlavie človeka nehrá rolu*“. Zároveň však poukazuje aj na potrebu vnímania rodovej rovnosti ako hodnoty, o ktorú sa v procese presadzovania a napĺňania ľudských práv opierame – argumentuje rodovú rovnosť z tohto hľadiska aj ako východisko každej aktivity v oblasti ľudských vzťahov. V tomto prípade je rodová rovnosť vnímaná ako „*skutočnosť, že z pohľadu ľudských práv nie sú medzi ženami a mužmi žiadne špecifické rozdiely, ktoré by ospravedlňovali obmedzený prístup k plnému využívaniu práv jednotlivcami*“ (Filadelfiová 2009, s. 69).

Aby bolo možné identifikovať mechanizmy, ktoré vedú k rodovej (ne)rovnosti, je nevyhnutné dôsledné porozumenie samotnému konceptu rodu.

Rod (gender) predstavuje analytický nástroj, ktorý umožňuje porozumieť spoločnosti a spoločenským vzťahom a nerovnostiam v ich zložitosti (odhaľuje „neviditeľné“ mechanizmy pretrvávania asymetrie medzi ženami a mužmi). Poskytuje aj nástroj na identifikáciu problémov a vytváranie možných riešení pri presadzovaní rodovej rovnosti a občianskych a politických práv v spoločnosti. Napriek tomu, že v súčasnosti dochádza k nesprávnemu používaniu pojmu rod, kedy len „nahrádza“ slovo pohlavie, či dokonca slovo žena, rod v skutočnosti neznamena „modernejšie“, či „európskejšie“ označenie pre pohlavie. Takéto nesprávne používanie pojmu rod znemožňuje jeho správne využívanie. Rod je konceptom, ktorý prekonáva biologizujúce argumentácie rozdielov medzi ženami a mužmi, rod sa dokonca netýka len konkrétnych jednotlivcov – žien a mužov, ale jeho využitie na označenie sociálnych a kultúrnych konštruktov mužskosti a ženskosti sa týka aj spoločenskej delby práce, inštitúcií, druhov aktivít, či samotných spoločenských dejov. Stotožňovanie pohlavia a rodu je hrubou chybou, ktorá tento koncept nielen oslabuje, ale úplne znemožňuje jeho relevantné používanie.

1.1. Rodová segregácia

Slovenský trh práce je z rodového hľadiska považovaný za „duálny pracovný trh“ (Křížková 2003, Filadelfiová, 2007a, 2007b, 2008; Barošová, Perichtová 2007, Bosá, Minarovičová, Bosý 2008). Tento pojem odkazuje rodovú segregáciu – na skutočnosť, že jednu skupinu činností (profesií) vykonávajú viac (či takmer výhradne) muži, kým inú prevažne (či dokonca výhradne) ženy.

Nerovné postavenie žien a mužov na trhu práce je dôsledkom pretrvávajúcich rodových stereotypov. Jedným z kľúčových stereotypných konceptov je pritom stereotypná deľba práce a jej dôsledky prejavujúce sa v pretrvávajúcej dichotómii verejnej a privátnej sféry (Kiczková 1997; Slater 1998), ktorá akoby uzatvárala ženy a mužov v oddelených sférach – ženám je „vyhradená“ starostlivosť o rodinu a v širšom kontexte aj akékoľvek ďalšie starostlivostné aktivity, stereotypne vnímané predovšetkým ako oblasť emocionálneho prežívania a vzťahov s druhými, kým muži sú „posielaní“ z oblasti domova a emocionality, či starostlivosti a opatery „von“ – do verejnej sféry. Je od nich očakávaná sebarealizácia vo svete platenej práce, politiky, obchodu, kde sa očakáva predovšetkým výkon a narábanie s mocou. Veľmi zjednodušene to ilustruje „komplementárna“ dvojica „muža živiteľa“ a „ženy – strážkyne domáceho krbu“. Tieto stereotypy znevýhodňujú ženy v oblasti platenej práce, zároveň obmedzujú aj mužov v oblasti vzťahov a starostlivostných aktivít. Navyše ekonomické ohodnotenie a spoločenská prestíž je jednoznačne „na strane“ verejnej sféry. (Bosá, Minarovičová 2006). V konečnom dôsledku je tak postavenie žien na trhu práce determinované ich postavením v rodine a spôsobom, akým je táto pozícia vnímaná mužmi. Rodinné praktiky mužov naopak sú podmienené tendenciami pracovného trhu (Radimská 2003). Rovnosť medzi ženami a mužmi vo verejnej sfére je nutne podmienená rovnosťou žien a mužov vo sfére súkromnej a naopak. Oddelenie súkromnej a verejnej sféry je umelé, mocenské rodové vzťahy spolu úzko súvisia v jednej aj druhej oblasti a sú úzko previazané (Radimská, 2003).

Najvypuklejším prejavom rodovej segregácie je feminizácia¹⁰⁸ (odboru, profesie, odvetvia). Vzhľadom na skutočnosť, že v našich podmienkach sa segregácia a predovšetkým feminizácia vymedzuje iba kvantitatívne, za feminizovaný je považovaný taký odbor, kde zastúpenie žien presahuje 60 %. Na základe tohto vymedzenia je sociálna práca výrazne feminizovanou profesiou. Je známym faktom, že feminizované povolania sa vyznačujú zníženým prísunom finančných prostriedkov a poklesom spoločenskej prestíže (Smetáčková 2005). Tak v zahraničí, ako aj na Slovensku platí vzťah nepriamej úmery – čím väčšie je zastúpenie žien v zamestnaní (profesii), tým menší je plat a prestíž (Kimmel 2008; Cviková, Filadelfiová 2008).

Ak hovoríme o rodovej segregácii, je potrebné uvedomiť si, že k segregovaniu dochádza tak na horizontálnej (odlišné typy práce, úlohy, či celé sektory vykonávané mužmi a ženami), ako aj na vertikálnej úrovni (rôzne pozície zastúpené ženami a mužmi v hierarchii organizácie). Práve vertikálna segregácia má za následok nerovné odmeňovanie a nerovnú prestíž žien a mužov aj v rovnakých profesných oblastiach. Aj tu sa prejavuje dôsledok rodovo stereotypných očakávaní, ktoré sa viažu k predstavám o mužoch ako orientovaných na výkon, schopných narábať s mocou a o ženách ako poskytujúcich podporu a „drobné práce“, prípadne „pripravených obetovať sa pre druhých“ (v našom prípade pracovať aj takmer zadarmo a bez uznania). Tento jav sa tak prejavuje aj v sociálnej práci ako profesii, ale aj

¹⁰⁸ O hierarchicky a hodnotovo nerovnom postavení žien a mužov na trhu práce svedčí aj fakt, že ekvivalent označenia feminizovanej profesie - „maskulinizované“ odvetvie/profesia neexistuje. Akoby táto skutočnosť poukazovala na to, že svet platenej práce mužom „patrí“, kým ženy „by nemali doň zasahovať príliš“. Táto skutočnosť priamo poukazuje na negatívne vnímanie žien na trhu práce.

v sociálnej práci situovanej v akademickom prostredí (veľmi odľahčene: čím vyššia pozícia, tým väčšia pravdepodobnosť stretnutia s mužmi aj vo výrazne feminizovanom sektore). V tejto súvislosti sú prítomné aj javy nazývané ako sklenený výťah, či sklenený strop. Vo feminizovaných profesiách, akou sociálna práca jednoznačne je, identifikujeme predovšetkým efekt skleneného výťahu – vzhľadom na malé zastúpenie mužov znásobuje sa efekt nadštandardnej podpory ich práce, a to nielen na nevedomenej úrovni ako dôsledok internalizovaných rodových stereotypov, ale veľmi často aj celkom vedome – v snahe o ich „udržanie“ a motiváciu pre prácu vo feminizovanom odbore. V konečnom dôsledku sa už aj tak znevýhodnené postavenie žien prehĺbuje v dôsledku tzv. patriarchálnej dividendy, ktorú „čerpajú“ muži už len z faktu svojho biologického pohlavia. Z tejto „patriarchálnej dividendy“ môžu mať osoh aj muži – študenti sociálnej práce, kedy sú ich úspechy pripisované ich talentu, nadaniu a ich neúspechy zľahčované, kým v prípade dievčat je za úspechom videná skôr pracovitosť. Podobný jav je všeobecne známy zo všetkých edukačných prostredí od základných škôl až po univerzity. Vo feminizovaných odboroch býva znásobený¹⁰⁹.

Čo je však motiváciou pre rodovú desegregáciu? Prečo je vlastne vhodné vyrovnávať zastúpenie žien a mužov v jednotlivých odboroch? Samotná skutočnosť klesajúcich finančných zdrojov, plátov a nízkej spoločenskej prestíže je len povestným vrcholom ľadovca, aj keď najzreteľnejším. Predovšetkým ide o ľudskoprávny rozmer problému: Skutočným negatívom je rodová diskriminácia, ktorá je najvýraznejším prejavom rodovej nerovnosti. Situácia žien na trhu práce sa s prehĺbujúcou rodovou segregáciou zhoršuje. Najzávažnejším problémom je však nedostatočné ocenenie variability talentov, motivácií a nadaní, či vízií, ktoré jednotlivci majú. Táto rozmanitosť prekračuje hranice pohlaví. Ich uzatváranie v segregovaných „koľajách“ je bariérou ich ocenenia a zmysluplného „využitia“. Aj v kontexte súčasných neoliberalistických tendencií je rodová segregácia trhu práce nežiaduca. Je známe, že čím heterogénnejší pracovný kolektív, tým vyšší výkon. Alebo inak: Nemôžeme si dovoliť mrhať potenciálom a ľudskými zdrojmi len preto, že ich nositeľkami sú zástupkyne jedného pohlavia. Odlišné životné stratégie vychádzajúce nie z biologických – pohlavných odlišností, ale z nutnosti čeliť iným výzvam, môžu byť inovatívnymi v kontexte pracovného procesu.

Desegregácia trhu práce začína už v procese prípravy naň. Preto sa v ďalších častiach príspevku budem venovať vzdelávaniu budúcich sociálnych pracovníčok a pracovníkov – študentiek a študentov feminizovaného odboru.

1.2. Maskulinity a femininity vo feminizovanej sociálnej práci (malé empirické intermezzo)

Rodová segregácia a predovšetkým feminizácia sociálnej práce, ale aj ďalších odborov bola motiváciou pre hlbší pohľad do prostredia samotnej prípravy na výkon tejto profesie – do prostredia študentiek a študentov sociálnej práce (a ďalších feminizovaných odborov). Domnievam sa, že identifikácia mechanizmov a vplyvov, s ktorými sa musia študentky a študenti vyrovnávať, a stratégie, ktoré pritom volia, by mohli poslúžiť ako inšpirácia pre dôslednejšie presadzovanie rodovej rovnosti aj v prostredí vzdelávania v sociálnej práci. Spolu s kolegyňami a kolegami¹¹⁰ sme preto pripravili projekt, ktorého predbežné zistenia sú východiskom pre ďalšiu časť príspevku.

¹⁰⁹ Viacero výskumov na rôznych typoch a druhoch škôl tento jav potvrdzuje – tak na Slovensku, ako aj v zahraničí. Aj keď v akademickom prostredí sa podľa mojich informácií realizovalo len málo výskumov zameraných na tento jav (najznámejší hlavne Výskum realizovaný Centrom rodových štúdií a PdF UK v Bratislave v rámci IP EQUAL v rokoch 2005 – 2008, závery sú publikované na webových stránkach týchto inštitúcií), domnievam sa, že prostredie katedier sociálnej práce na Slovensku nebude zásadne odlišné.

¹¹⁰ Na projekte sa podieľali/jú: Prof. Doc. Anna Tokárová, CSc. (FF PU Prešov), Mgr. Dávid Bosý, PhD. (FF PU Prešov), Mgr. Martin Béreš, PhD. (FF PU Prešov), Mgr. Katarína Minarovičová, PhD. (PdF UK Bratislava), Mgr. Miroslava Lemešová, PhD. (PdF UK

Projekt VEGA 1/0710/11 „Maskulinity a femininity vo feminizovaných odboroch“ je zameraný na skúmanie maskulínit a feminínit v procese prípravy na výkon povolania vo feminizovaných odboroch¹¹¹. Prostredníctvom multiodborového prístupu¹¹² s využitím rôznych metodologických prístupov¹¹³ identifikuje kľúčové aspekty rodových vzťahov, rodových identít a typov maskulínit a feminínit medzi študentkami a študentmi výrazne feminizovaných odborov. V prípade úspešnej realizácie veríme, že projekt prispeje k zvýšeniu poznatkovej bázy využiteľnej pri rodovej desegregácii trhu práce, gender mainstreamingu a presadzovaniu rodovej rovnosti v spoločnosti, ale hlavne presadzovaniu rodovej rovnosti v procese univerzitného vzdelávania. Ciele výskumu sú stanovené nasledovne: Identifikovať konštrukcie maskulínit a feminínit v prostredí feminizovaných odborov, identifikovať kľúčové prvky, ktoré prispievajú k feminizácii študijných odborov sociálna práca a pedagogika a identifikovať možnosti rodovej desegregácie v procese prípravy na povolanie.

Ukazuje sa, že voľba povolania nezávisí len od individuálnej voľby jednotlivcov, ale býva často ovplyvnená sociálnymi a kultúrnymi vplyvmi¹¹⁴. Z rodového hľadiska môžeme konštatovať, že tieto vplyvy sú (hlavne v prípade žien) skôr negatívne. Vedú k segregácii a obmedzujú tak individuálnu voľbu (tak žien, ako aj mužov), navyše prinášajú ženám na trhu práce ekonomické nevýhody. Nesú so sebou zvýšené riziko diskriminácie žien, ako aj nižší status v sociálnej stratifikácii. Výskum rodových identít ako aj konštrukcie maskulínit a feminínit sa podľa nášho názoru javí ako kľúčový pri identifikácii mechanizmov, ktoré udržiavajú a podporujú rodové nerovnosti v spoločnosti. Projekt, ktorý predkladáme, sa zameriava práve na identifikáciu kľúčových prvkov, ktoré k spomínaným negatívnym javom prispievajú. Ich poznanie a porozumenie mechanizmom ich vytvárania a pretrvávania môže napomôcť efektívnejšiemu nastaveniu krokov smerujúcich k ich eliminácii. Veríme, že porozumenie maskulinitám a femininitám a ich konštrukcii vo feminizovanom prostredí prispeje k možnosti konkrétneho zacielenia aktivít smerujúcich k presadzovaniu rodovej rovnosti.

Konkrétne aktivity projektu sú zamerané na porozumenie procesu „vyjednávania“ pozícií v prostredí školy a trhu práce ako aj stratégií sebaidentifikácie, sebahodnotenia a sebauplatnenia žien a mužov vo feminizovanom prostredí. Veríme, že náš výskum môže priniesť poznanie tých prvkov, ktorých posilnenie povedie k podpore rodovej rovnosti v rodovo segregovanom prostredí. Širšie využitie týchto poznatkov ako „motivačných faktorov“ pre adeptov štúdia môže z dlhodobejšieho hľadiska podporiť desegregačný proces. Vo výskume sa sústreďíme aj na otázky sebahodnotenia a etické dilemy, ktorým študentky a študenti feminizovaných odborov čelia. Výsledky môžu poskytnúť usmernenie v procese podpory a posilnenia študentiek a študentov feminizovaných odborov, ale aj žien a mužov, ktorí tieto profesie vykonávajú v praxi.

Projekt je členený do viacerých etáp. Jednou z prvých je identifikácia kľúčových oblastí vnímaných študentkami a študentmi ako zásadných v procese konštrukcie ich rodových a profesných identít. V tejto etape sme doposiaľ realizovali neštruktúrované skupinové

Bratislava), Mgr. Dorota Smetanová, PhD. (PdF UK Bratislava), Mgr. Natália Sedláková Vendelová, PhD. (FF UPJŠ Košice), Mgr. Adriana Jesenková, PhD. (FF UPJŠ Košice), Mgr. Zuzana Poklembová (FF PU Prešov), Mgr. Alena Moravčíková (F F PU Prešov), Mgr. Lenka Krištofová (FF UK Bratislava)

¹¹¹ Projekt realizujeme v spolupráci s UPJŠ Košice a UK Bratislava. Feminizované odbory, ktoré chceme v projekte bližšie skúmať, sú predovšetkým sociálna práca a pedagogika, doplnené o sociálnu pedagogiku.

¹¹² V projekte budeme využívať poznatky a prístupy viacerých odborov. Predovšetkým sociológiu, psychológiu, pedagogiku, sociálnu prácu a históriu.

¹¹³ Budeme využívať predovšetkým kvalitatívne metódy (analýza dokumentov, neštruktúrované skupinové diskusie, pološtruktúrované interview a ďalšie).

¹¹⁴ Svoje rodové identity si jednotlivci nevytvárajú nezávisle od okolností a prostredia, v ktorom sa tak deje. Ien Angová (1996) v tejto súvislosti odhaľuje tri „úrovne“ rodovej identity: rodovú definíciu (očakávanie a pochopenie rodu ako mnohovýznamovej kategórie, je produktom spoločenského diskurzu a praxe), rodovú pozíciu (roly, príležitosti a ideály pripisované mužskosti a ženskosti) a rodovú identifikáciu (výber konkrétnej pozície vykonaný subjektom). Na vytváraní rodovej identity a vnímaní rodu v spoločnosti sa podieľa viacero faktorov, z ktorých najvýznamnejšie sú rodové roly a rodové stereotypy (pozícia).

diskusie študentiek a študentov odborov sociálna práca, pedagogika a sociálna pedagogika z Prešova a Bratislavy.

Výsledky tejto etapy sú východiskom pre nasledujúce pološtruktúrované individuálne rozhovory. Zásadným zistením, ktoré vnímam ako kľúčové pre oblasť vzdelávania v sociálnej práci, je vzťah medzi motiváciou a profesnou sebaidentifikáciou.

Pri rozhovoroch v skupinách sociálnych pracovníčok a pracovníkov sa ako najfrekvencovanejšia téma ukazoval problém nízkeho statusu sociálnej práce. Študentky a študenti deklarovali osobnú neistotu v sociálnych interakciách s rovesníkmi, ale aj širším okolím, kedy označovali názov profesie „*sociálna pracovníčka/sociálny pracovník takmer ako nadávku*“¹¹⁵. Opakovane pripomínali, že musia svoju (budúcu) profesiu – a následne aj seba – „*obhajovať*“ a že ich „*unavuje sústavne vysvetľovať, o čom tá sociálna práca je*“. Študentky a študenti volili rozmanité stratégie na vyrovnávanie sa s takýmito situáciami – od „*utajovania*“ odboru, ktorý študujú, cez vysvetľovanie a edukáciu okolia až po bojovnejšie aktivistické stratégie „*prekódovania obsahu a významu pojmu*“. V tejto etape výskumu sa ukázalo, že nízka prestíž sociálnej práce je ohrozujúca tak pre študentky, ako aj pre študentov. Rodový rozdiel bol však prítomný okamžite, ak sebaobraz študentiek a študentov sa netýkal len profesnej, ale aj rodovej identifikácie. Kým študentky boli nútené obhajovať len svoju profesnú identitu, študenti boli spochybňovaní aj v rovine svojej maskulinity.

Vzhľadom na skutočnosť, že sociálna práca je vnímaná ako „*ženská*“ profesia, študentky svojou budúcou profesiou svoju femininitu na úrovni stereotypných očakávaní „*potvrďovali*“. Nedostali sa tak do konfliktu s očakávaniami okolia. Študenti naopak boli vystavení aj potrebe špecifickejšieho vymedzenia svojej maskulinity vo vzťahu k študijnému odboru a budúcej profesii sociálneho pracovníka. V tejto rovine bolo možné identifikovať variabilitu stratégií, ktoré študenti volia voči vonkajšiemu prostrediu, avšak v rovine osobnej identity sme identifikovali dve základné stanoviská/pozície. Pracovne sme si ich nazvali „*vyrovnaná maskulinita*“ a „*sebapotvrdzovaná maskulinita*“. Pozícia „*vyrovnanej maskulinity*“ prezentuje istotu v postojoch, menšiu potrebu stereotypne maskulínnych prejavov – sebaapresadzovanie, deklarovanie moci, individualizmus a pod. Naopak „*sebapotvrdzovaná maskulinita*“ zvyrazňuje stereotypne maskulínne prvky reprezentované hegemonickou maskulinitou: uzurpácia priestoru, sexistické vyjadrenia, neistota v emocionálnych prejavoch, mačistické správania. Ako faktor ovplyvňujúci príklon študentov k jednej či druhej pozícii sme identifikovali „*motiváciu pre odbor*“.

Kým u študentiek sa motivácia pre štúdium a následný výkon sociálnej práce neprejavovala dominantne (aj keď jej prítomnosť sme aj tu zaznamenali), v prípade študentov zohrávala zásadnú úlohu. Študenti, ktorí si sociálnu prácu zvolili na základe osobného výberu a deklarovali aj záujem o túto profesiu v budúcnosti, zastávali skôr stanovisko „*vyrovnanej maskulinity*“. Študenti, ktorí si štúdium sociálnej práce zvolili účelovo (ako prostriedok pre výkon inej, i keď príbuznej profesie), prezentovali skôr pozíciu „*sebapotvrdzovanej maskulinity*“. Hoci toto zistenie nie je zovšeobecniteľné (aj vzhľadom na malý počet mužov v diskusných skupinách spôsobený silnou feminizáciou sociálnej práce), otvárajú podľa nášho názoru veľmi zaujímavý a podnetný priestor pre hlbšie bádanie. Zistenia považujem za inšpiratívne aj v súvislosti s konkrétnymi stratégiami rodovej desegregácie sociálnej práce: Núka sa úvaha o možnom rozšírení profilov absolventov a absolventiek v zmysle podpory takých aktivít, ktoré nie sú striktné viazané s femininitou v duchu stereotypne vnímanej starostlivosti a pomoci. Predbežné zistenia poukazujú aj na jednu zo stratégií na presadzovanie rodovej rovnosti, ktorá by bola vhodná aj ako prostriedok podpory mužov – študentov sociálnej práce, ale predovšetkým ako jeden z postupov rodovej desegregácie

---

¹¹⁵ Uvedené formulácie sú prepisom vyjadrení študentiek a študentov sociálnej práce v magisterskom štúdiu na FF PU.

sociálnej práce (minimálne znižovaniu rodovej segregácie prostredníctvom zamedzenia „odlivu“ študentov pred vstupom do praxe). Touto stratégiou je rodovo citlivá výchova/rodovo citlivé vzdelávanie v sociálnej práci.

Aj keď sa rodovo citlivému prístupu v sociálnej práci, predovšetkým však vo vzdelávaní budem venovať podrobnejšie, považujem za potrebné ešte predtým upozorniť aj na ďalšie podmienky, bez ktorých rodová desegregácia nie je možná:

V prvom rade sa vrátim k základnému stereotypnému konceptu, ktorý výrazne vplýva na rodovú segregáciu – k dichotómii verejnej a privatej sféry. Ako upozorňuje K. Minarovičová, „*ak chceme, aby nastala zmena a dosiahla sa väčšia rovnosť medzi ženami a mužmi tak vo verejnej, ako aj súkromnej sfére, vyžaduje si to redefiníciu oboch sfér. Konvenčné myslenie, ktoré umiestňuje ženy do súkromnej (privatej) sféry, vedie k ich vylúčeniu napríklad z formálnej politiky a plného využívania občianskych práv. Spochybniť dichotómiu verejného a privateho znamená potrebu identifikovať „osobné“ útlaky a nerovnosti, ktoré sa objavujú v privatej sfére (týkajú sa napríklad sexuality či reprodukčného a rodinného života) ako problémy, ktoré súvisia s rodovou štruktúrou a rodovým poriadkom spoločnosti. Je teda potrebné začať uvažovať nad „osobným“ ako „politickým“.*“ (Minarovičová 2009, s. 24) Ďalšou podmienkou je potreba definovať záujmy žien ako občianske otázky a ako súčasť spoločného dobra. Teda tie, ktoré sú v záujme všetkých a ktoré všetkých v dobrom ovplyvňujú (Lister 2003). To zahŕňa predovšetkým štátne orgány, ktoré oceňujú a podporujú sociálnu starostlivosť, starostlivosť o deti a služby (ekonomické a sociálne práva). Pri zdôrazňovaní včlenenia do uznania sociálnych služieb, sociálnych pracovníčok a pracovníkov je dôležité, aby pri ich inklúzii nedochádzalo k utvrdzovaniu tradičných (stereotypných) predstáv o ženskosti a mužskosti – rodových stereotypov.

Veľmi zjednodušene teda „emancipácia“ žien je podmienkou „emancipácie“ spoločnosti (aj mužov).

2. Rodovo citlivý prístup (vo vzdelávaní v sociálnej práci)¹¹⁶

Rodovo citlivá výchova a vzdelávanie – rodovo citlivá pedagogika či andragogika patria medzi prístupy, ktoré sú považované za vhodný spôsob, ako prelamovať bariéry rodovej rovnosti – bariéry, na ktoré mnohé ženy a muži narážajú pri realizácii svojich životných plánov¹¹⁷. Pri používaní označenia rodovo citlivá výchova dochádza k prekryvaniu významov pojmov, ale aj k (často zámernému) „prekrúcaniu“ zmyslu toho, čo pojem rodovo citlivý označuje.

2.1. Nejasnosti v pojmoch

¹¹⁶ Podkapitola je aktualizáciou kapitoly venovanej rodovo citlivej výchove (Bosá 2009)

¹¹⁷ Pri rodovo citlivej výchove a vzdelávaní je možné oprieť sa o viaceré medzinárodné dokumenty, ktoré tak slúžia ako politické a ľudskoprávne východiská. Spomedzi viacerých pripomeňme na tomto mieste aspoň tri základné dokumenty: *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* - CEDAW alebo tzv. *Ženský dohovor* bol prijatý VZ OSN v roku 1979 (Vyhláška č. 62/1987 Zb.). Formulácia článku 5 poukazuje na priamu súvislosť rodovo stereotypných predstáv o mužskosti a ženskosti a diskriminácie žien. Z hľadiska výchovy a jej rodového aspektu je veľmi významný aj článok 10 *Dohovoru*. Zvláštnu pozornosť si zasluhuje dokument, ktorý by mal byť, podľa nášho názoru, jedným z východísk akýchkoľvek výchovných aktivít v školách hlásiacich sa k demokracii a rešpektujúcich ľudské práva (vznikol na pôde Rady Európy): *Odporúčanie RE č. 1281 O rodovej rovnosti vo výchove* (z roku 1995). Odporúčanie jasne definuje nevyhnutné predpoklady na dosiahnutie rodovej rovnosti vo výchovnom procese, poukazuje na potrebu eliminácie rodových stereotypov, budovanie pozitívneho obrazu feminizmu a podobne. Najaktuálnejším z medzinárodných dokumentov, ktoré priamo súvisia s problematikou rodovej rovnosti v prostredí inštitucionálnej výchovy (tiež z „dielne“ Rady Európy) je *Odporúčanie CM/Rec(2007)13 Výboru ministrov členským štátom o gender mainstreamingu vo vzdelávacom procese*. Odporúčanie detailne vymenúva kroky, ktoré je nevyhnutné uskutočniť pre dosiahnutie rodovej rovnosti vo výchovnovzdelávacom procese.

Najčastejšie používané pojmy v súvislosti so stratégiami presadzujúcimi rodovú rovnosť sú zároveň tie, ktoré sú najviac vystavené nesprávnemu používaniu a neporozumeniu. Pojmy „rodovo citlivý“, „rodovo špecifický“, „rodovo neutrálny“ a „rodovo slepý“ sú tými, ktoré považujem za nevyhnutné na tomto mieste objasniť.

Rodovo citlivý prístup znamená taký, ktorý **uplatňuje rodové hľadisko s cieľom zamedziť, predchádzať alebo odstraňovať rodovú diskrimináciu a posilňovať rodovú rovnosť**. Je pritom dôležité vychádzať z teoretických poznatkov o rode, ale zároveň zohľadňovať konkrétnu situáciu, v ktorej je prístup realizovaný. Toto si vyžaduje pochopenie rodových vzťahov a porozumenie rodovým stereotypom, ale aj poznanie možných dôsledkov, ktoré naše pôsobenie môže vyvolať. Rodovo špecifický prístup je pritom najčastejšie využívaným prostriedkom rodovo citlivého prístupu. Je však nevyhnutné aj v prípade rodovo špecifickej práce pristupovať k deťom rodovo citlivo.

Rodovo špecifický prístup využíva odlišný spôsob práce s dievčatami a chlapcami. Je veľmi dôležité pripomenúť, že **odlišný prístup k mužom a ženám nie je vždy aj rodovo citlivý**. Naopak – s odlišným spôsobom práce s mužmi a ženami sa oveľa častejšie stretávame práve v prostredí, kde dochádza k rodovej diskriminácii. Rodovo špecifická (odlišná) práca vychádza z presvedčenia o tom, že ženy a muži majú odlišné potreby. Definícia týchto potrieb je preto pri výbere spôsobu práce určujúca¹¹⁸. Na druhej strane ale samotná skutočnosť rovnakého prístupu k ženám a mužom sama osebe nezaručuje rodovo citlivú prácu.

Ani **rovnaký prístup** k mužom a ženám (dievčatám a chlapcom) bez reflexie rodových vzťahov a rodových nerovností nie je prístupom, ktorý zabezpečí rodovú rovnosť. Naopak: bez snahy o predchádzanie negatívnym dôsledkom rodovo stereotypného „sveta“, v ktorom sa „rovnaký“ prístup praktikuje, iba naďalej opakuje, prehlbuje a šíri „zavedené“ rodové stereotypy. Takýto prístup je možné označiť za **rodovo slepý**. Rozhodne **nie je rodovo neutrálny, lebo je rodovými stereotypmi zaťažený** (nereflektuje špecifickú situáciu, ktorú rodovo predchádzajúca stereotypná socializácia, ale ani rodové vzťahy v škole a celej spoločnosti).

Vzhľadom na to, že žijeme v spoločnosti výrazne zaťažených rodovými stereotypmi, mohla by som parafrázujúc Irenu Smetáčkovú (2006), ideálny postup výchovy k rodovej rovnosti načrtnúť v troch „štádiách“: Od rodovo stereotypnej výchovy (súčasnej podoby výchovy a vzdelávania vychádzajúcej zo stereotypných konceptov mužskosti a ženskosti a podporujúcej rodové stereotypy) cez rodovo citlivú (vyrovnávajúcu bariéry spôsobené rodovými stereotypmi tak žien/dievčat, ako aj mužov/chlapcov) k rodovo neutrálny (výchova v prostredí, kde rod nie je kategóriou znamenajúcou profesijnú segregáciu, ani dichotómiu verejnej a privátnej sféry, ani zdrojom nerovností, kde výchova nie je zaťažená rodovými stereotypmi).

---

¹¹⁸ Rodovo stereotypné definovanie odlišných potrieb žien a mužov vychádza najčastejšie z presvedčenia o „prirodzenej“ (biologickej, od Boha danej, alebo pod.) odlišnosti žien a mužov ako „predurčených“ k iným spôsobom života. Z toho potom vyplýva presvedčenie o nevyhnutnosti prípravy dievčat a chlapcov na odlišné životné úlohy – viesť chlapcov k „mužnosti“ a dievčatá k „ženskosti“.

Rodovo špecifický prístup sa tu potom spája so snahou podporovať u chlapcov samostatnosť, súťaživosť, schopnosť presadiť sa ako nevyhnutné prostriedky k úspešnému zapojeniu sa do verejnej sféry (sveta práce – zamestnania, kariéry, politiky, moci, ...). U dievčat sa, naopak, výchova skôr orientuje na vzťahy, podporuje sa miernosť, láskavosť ako primárna príprava na materstvo. Dokonca aj v prípade prípravy na povolanie či výber vhodného povolania sa dievčatá usmerňujú skôr k aktivitám „starostlivostným“, pomáhajúcim alebo na tie povolania, ktoré majú viac sociálne a výchovno-vzdelávacie zameranie. Takto orientovaný prístup predpokladá, že ženy sa budú skôr orientovať na rodinu než na odborný a profesionálny rast. Takýto prístup vo výchove vychádza z dichotómie verejnej a privátnej sféry a naďalej ju podporuje. Predstavy o „prirodzenej“ a výraznej odlišnosti žien a mužov ako hlavnom určujúcom faktore životných štýlov sú rodovo stereotypné a ako také škodlivé, pretože obmedzujú možnosti rozvíjať osobné, individuálne záujmy a nadania tým, že ich podriaďujú príslušnosti k pohlaviu a vytvárajú tak diskriminačné prostredie pre ženy (a mužov).

Rodovo špecifický preto neznamená automaticky rodovo citlivý. Ako už bolo spomínané, rozdiel je v tom, ako sú definované špecifické potreby, na ktoré sa výchova zameriava: Rodovo citlivé definovanie potrieb je skôr orientované na čo najširšie otvorené možnosti seberealizácie pre každého bez ohľadu na ich príslušnosť k pohlaviu. Zameriava sa na odstraňovanie bariér seberealizácie vyplývajúcich z rodových stereotypov a predsudkov o ženskosti a mužskosti. Ako také preto nevyhnutne spája dva predpoklady: Poznanie a porozumenie rodovým stereotypom, ich charakteru, mechanizmu ich fungovania, ale predovšetkým dôsledkom, ktoré spôsobujú. Nevyhnutným druhým predpokladom je individuálny prístup. Oba predpoklady však musia byť splnené zároveň.

2.2. Základné princípy rodovo citlivého vzdelávania

Rodovo citlivá výchova a vzdelávanie vychádza, rovnako ako akékoľvek opatrenia na presadzovanie rodovej rovnosti, z teoretického konceptu rodu.

Prvou charakteristikou rodovo citlivého vzdelávania je **zohľadňovanie rodových aspektov sociálnej reality a snaha o zamedzenie a predchádzanie rodovej diskriminácii**.

Podmienkou rodovo citlivého prístupu (nielen) vo výchove a vzdelávaní je predovšetkým zohľadňovanie a reflexia rodových aspektov problému, na ktorý je zameraný. Je pritom potrebné vyvarovať sa zjednodušujúcemu zamiňaniu pojmov rod a pohlavie, ktoré môže byť zavádzajúce a vedie k redukcionistickým zovšeobecneniam, ktoré neumožňujú efektívnu prácu. Každá práca s ľuďmi sa realizuje v konkrétnych špecifických situáciách, ktoré treba brať do úvahy, zahrnúť ich do prípravy a procesu realizácie. Vymedzenie cieľa rodovo citlivého prístupu je (zjednodušene) zamedzenie a predchádzanie rodovej diskriminácii. To však nestačí. Ide aj o otvorenie možností plnohodnotného uplatnenia v živote, slobodnej voľby životných dráh a dosiahnutie rodovej rovnosti. Rodovo citlivý prístup musí byť striktné nediskriminačný aj v iných oblastiach (vek, zdravotný stav, sociálna, etnická príslušnosť ...).

Ďalšou podmienkou rodovo citlivého prístupu je **holistické hľadisko**. Dôsledne uplatňovať rodovo citlivé metódy pedagogickej práce je možné iba v rodovo citlivom prostredí vzdelávacej alebo výchovnej inštitúcie. Rodovo citlivý prístup je ideálny ako mainstreaming – zameriava sa na vzájomnú súvislosť všetkých aspektov sociálnej reality v procese výchovy a vzdelávania. Ide o tieto kľúčové zložky:

1. (výchovná/vzdelávacia) **Inštitúcia a organizácia** (Organizácia práce, prostredia, del'by úloh, zdrojov a benefitov ... To všetko vytvára rámec, v ktorom sa výchova odohráva. Prostredie inštitúcie a spôsob, ako škola a vzdelávanie v nej realizované funguje, je súčasťou skrytého kurikula školy.) V ideálnom prípade je rodovo citlivá výchova realizovaná v rodovo citlivej škole¹¹⁹.
2. **Metódy (pedagogickej) práce**: Samozrejmosťou je demokratický a tútorský prístup vyučujúcich, rovnako ako otvorenosť a tolerancia. Dôsledná reflexia osobnej rodovej identity vyučujúceho, či vyučujúcej a porozumenie rodovej problematike sú nevyhnutným predpokladom úspešnej rodovo citlivej pedagogickej práce. Rodovo stereotypné postoje vyučujúcich sa nevyhnutne prejavujú a negatívne ovplyvnia pedagogickú prácu. Základné východiská pre efektívnu voľbu metód je možné zhrnúť nasledovne:
  - **Uprednostniť kooperatívny spôsob práce pred konkurenčným**. Kooperácia podporuje spolupatričnosť, redefinuje vzťahy závislosti, pozitívne rozvíja ochotu pomáhať, podporuje priateľské vzťahy. Naopak konkurenčné spôsoby práce môžu viesť k segregácii, vytvárajú asymetrie.
  - **Využívať metódy práce v skupinách** (projektové a problémové vyučovanie), pretože podporujú priateľstvá a učí spoliehať sa na druhých, distribuovať zodpovednosť a právomoci, kooperovať, diskutovať a hľadať riešenia v kooperácii, vytvárať konsenzus. Skupinová práca tiež pripravuje na zmysluplnú (nestereotypnú) del'bu práce, potrebu akceptácie iných stanovísk a podporuje toleranciu.
  - **Budovať sociálne siete** naprieč hierarchiami. Účasť vyučujúcich na širších sociálnych sieťach so študujúcimi môže pozitívne podporovať aj prirodzenú autoritu vyučujúcich

¹¹⁹ Pre orientáciu v jednotlivých aspektoch je možné „pomôcť si“ nasledujúcimi otázkami: Ako je škola/katedra riadená – direktívne, alebo demokraticky? Je rodová rovnosť samozrejmom súčasťou vzťahov v škole? Má škola vypracovaný plán rodovej rovnosti? Aké je zastúpenie žien a mužov vo vedení? Podporuje škola hierarchické vzťahy aj organizáciou priestoru (segregácia a symbolická konotácia priestoru – luxusnejšie a lepšie vybavené pre učiteľský zbor, vedenie, slabšie pre študentky a študentov ...)? Ako sú rozdeľované zdroje (finančné a materiálne) pre mužov a ženy, pre jednotlivé odbory a pre jednotlivé ženy a mužov v nich, pre pedagogický zbor a študentov...?

ako vzorov a motivujúcich činiteľov. Predovšetkým pre motiváciu pre profesiu je tento aspekt zásadný.

- **Vyváženosť** v prístupe k študentkám a študentom: Úlohy a aktivity nie sú pridelované stereotypne, priestor, ktorý dostávajú študentky a študenti je rovnomerný.
  - **Podporovať sebavedomie.** Zvlášť v prostredí, kde sú ľudia vystavení stereotypom.
  - **Nesegregovať** študentky a študentov podľa pohlavia ani rôznych statusových znakov.
  - **Nenálepkovať.** Nepoužívať zosmiešňujúci ani znevažujúci jazyk, nevymýšľať a nepoužívať prezývky, zdobneniny, vyvarovať sa vtipov smerovaných na adresu študentiek a študentov (jednotlivcov alebo skupiny).
  - **Rešpekt** k témam, s ktorými sa pracuje, ale predovšetkým k študentkám a študentom, je nevyhnutnosťou.
  - **Pripravenosť poskytnúť pomoc** v prípade, že nastane situácia, keď sú študentky a študenti vystavení diskriminácii, či iným negatívnym situáciám je súčasťou rodovo citlivého prístupu.
3. **Kurikulá.** Podstatnou časťou rodovo citlivej pedagogickej práce je analýza obsahov vzdelávania – kurikul. V ideálnom prípade sa rodovo citlivá výchova realizuje na základe rodovo citlivých kurikul. Je úlohou garantov a garantiek študijných odborov, aby rodovú rovnosť akcentovali aj v študijných programoch – nielen ako samostatnú oblasť, ale predovšetkým ako prierezovú tému a štýl výchovy a vzdelávania, ktorý je nevyhnutný vo všetkých oblastiach bez ohľadu na kurz, či odbor. Rodová rovnosť musí byť zavádzaná aj do kurikula ako mainstreaming.
4. **Rodovo citlivý jazyk.** Jeden z najmocnejších nástrojov, v ktorom sú rodové stereotypy vyjadrené a ktorý ich vždy nanovo potvrdzuje, je jazyk. Preto je potrebné vždy citlivo zohľadňovať vo všetkých vyjadreniach rod. Používanie tzv. neutrálneho maskulína potvrdzuje rodové stereotypy. Oslovenie celej skupiny študentiek a študentov „študenti“ a pod., potvrdzuje neviditeľnosť žien v spoločnosti (zvlášť vo feminizovaných odboroch). Rodovo citlivý jazyk umožňuje aj reflexiu spoločenských nerovností medzi ženami a mužmi, rodovej segregácie zamestnaní a pod. Rodovo citlivý jazyk však neznamená len „prechýľovanie“. Je dôležité citlivo používať metafory, ustálené slovné spojenia ... Spájať automaticky ženskosť s jemnosťou a mužnosť so silou či hrdinstvom je rovnako stereotypné. Oslovovať prítomné ženy ako „šarmantné“ či „milé“ a mužov ako „vážených“ nie je znakom rodovej citlivosti. Ustálené slovné spojenia nás často zvädzajú akceptovať stereotypné koncepty mužskosti a ženskosti. Jazyk ako symbolický systém je veľmi vhodne využiteľný aj ako „metodická pomôcka“. Poukazovať na jazykový sexizmus v textoch je ideálne východisko pre ďalšie aktivity zamerané na porozumenie sociálnym nerovnostiam v spoločnosti. Je vhodné podobne pracovať aj s inými nekorektnými jazykovými vyjadreniami – v súvislosti s vekom, etnickou príslušnosťou, religiozitou a podobne.

Rodovo citlivý prístup vo vzdelávaní je zameraný nielen na presadzovanie rodovej rovnosti v samotnom vzdelávacom procese, ale aj na scitlivovanie budúcich sociálnych pracovníčok a pracovníkov tak, aby oni sami boli schopní vo svojej praxi nediskriminovať a pracovať s ľuďmi rodovo citlivo. V tomto kontexte je treba pripomenúť, že rodovo citlivé vzdelávanie v sociálnej práci musí byť realizované na dvoch úrovniach: V procesuálnej rovine – ako rodovo citlivá pedagogika, ale aj ako vzdelávacia téma – pre budúcu profesiu.

Zhrnutie na záver

Rodová segregácia ako jav, ktorý výrazne ovplyvňuje sociálnu prácu, jej pozíciu v sústave povolání, spoločenský obraz, ale aj samotnú akademickú disciplínu, je výsostne aktuálnou témou, ktorá by nemala byť opomínaná ani v oblasti vzdelávania v sociálnej práci.

Sociálna práca ako feminizovaný odbor čelí výzvam tak v rovine výskumu, vzdelávania, ale aj sebadefinovania ako profesie i vedeckej disciplíny.

Rodová desegregácia (sociálnej práce) je proces, ktorý prispieva k presadzovaniu rodovej rovnosti a predchádza rodovej diskriminácii. Vzhľadom na komplexnosť tohto javu je nevyhnutné kľúčové kroky realizovať už v procese prípravy budúcich sociálnych pracovníčok a pracovníkov. Rodovo citlivá výchova je jednou z možností, ako tento proces podporiť.

Rodovo citlivý prístup plní zásadnú úlohu v procese vzdelávania v sociálnej práci na dvoch úrovniach:

1. Ako **nediskriminujúci prístup vo vzdelávaní** (vo vzťahu k študentkám a študentom, ale aj vo vzťahu k vzdelávacej inštitúcii, kde sa vzdelávanie realizuje). V tejto rovine predstavuje nevyhnutný predpoklad nediskriminačnej výchovy a takeého prístupu, ktorý rešpektuje ľudské práva študentiek a študentov (ale aj zamestnankýň a zamestnancov vzdelávacej inštitúcie)
2. Ako **prostriedok prípravy rodovo citlivých sociálnych pracovníčok a pracovníkov**. Dôležitá je pritom aj oblasť rodovej rovnosti (v sociálnej práci) ako obsah vzdelávania.

Chcem preto na záver príspevku zdôrazniť svoje osobné presvedčenie o potrebe **rodovo citlivého vzdelávania budúcich rodovo citlivých sociálnych pracovníčok a pracovníčok** a formulovať to ako výzvu pre oblasť vzdelávania v sociálnej práci.

Literatúra:

- ANG, I. 1996. *Living Room Wars. Rethinking Media Audiences for a Postmodern World*. London : Routledge, ISBN 0-415-12801-3, 208 s.
- BAROŠOVÁ, M. 2006. *Monitoring rodovej segregácie na trhu práce – analýza dopadov transformačných zmien* [online]. Bratislava : Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2006. [citované 10. 02. 2007]. Dostupné na: <http://www.sspr.gov.sk/texty/File/vyskum/2006/Barosova/Monitoring_rod_segreg.pdf>.
- BAROŠOVÁ, M. 2007. Rodová segregácia na trhu práce. In *Rodina a práca*, 5/2007, ISSN: 1336-7153, s. 21-62.
- BAROŠOVÁ, M., PERICHTOVÁ, B. 2007. Rodová rovnosť na trhu práce. In *Rodina a práca*, 5/2007, ISSN: 1336-7153
- BOSÁ, M. 2009. Rodovo citlivá výchova – predpoklad rodovej rovnosti, In BOSÁ, M., FILADELFIOVÁ, J. 2009 *Učiteľky a riaditelia. Rodová nerovnosť a rodová segregácia v prostredí stredných odborných škôl*, Prešov : EsFem, ISBN 978-80-970309-5-7, s. 76-81.
- BOSÁ, M., BOSÝ, D., MINAROVÍČOVÁ, K. 2008. *Rodová rovnosť na trhu práce* [online]. [citované 12. 11. 2009]. Prievidza : ZRRHN, 2008. Dostupné na: <www.isrra.sk/getfile.php?Doc=278&At=Attach&Im=Attach_278_358>.
- BOSÁ, M., MINAROVÍČOVÁ, K. 2006. *Rodovo citlivá výchova: ...keď sa stereotypy stanú viditeľnými, stratia svoju moc* [online]. [citované 11. 11. 2009]. Bratislava : EsFem, 2006. Dostupné na: <[http://www.esfem.sk/subory/rodvychova-texty/kedsastereotypystanuvideitelnymi_\(3\).pdf](http://www.esfem.sk/subory/rodvychova-texty/kedsastereotypystanuvideitelnymi_(3).pdf)>.
- CVIKOVÁ, J., FILADELFIOVÁ, J. 2008. *Rodový pohľad na školstvo. Aspekty kľúčových rizík*. Bratislava : Aspekt, ISBN 978-80-85549-829, 113 s.
- Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien – CEDAW alebo tzv. Ženský dohovor*, bol prijatý VZ OSN v roku 1979 (Vyhláška č. 62/1987 Zb.) [online]. Dostupné na: <<http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=715>>.
- FILADELFIOVÁ, J. 2007a. *Ženy, muži a vek v štatistikách trhu práce*. Bratislava : IVO, 978-80-88935-91-9, 120 s.
- FILADELFIOVÁ, J. 2007b. Rodová priepasť: Čo (ne)hovorí štatistiky a výskumné dáta o odmeňovaní žien a mužov. In CVIKOVÁ, J. (ed.). *Aká práca, taká pláca? : Aspekty rodovej nerovnosti v odmeňovaní*. Bratislava : Aspekt, 2007, ISBN 978-80-85549-76-8, s. 13-45.
- FILADELFIOVÁ, J. 2009. *Náčrt situácie na slovenskom trhu práce a rezort školstva* In BOSÁ, M., FILADELFIOVÁ, J. 2008 *Učiteľky a riaditelia. Rodová nerovnosť a rodová segregácia v prostredí stredných odborných škôl*, Prešov : EsFem, ISBN 978-80-970309-5-7, s. 29-41.

- KICZKOVÁ, Z. 1997. Vzájomný vzťah medzi verejnou a súkromnou sférou z pohľadu žien. In *Aspekt*, č. 1/1997, ISSN 1336-099X, s. 189-196.
- KIMMEL, M. S. 2008. *The Gendered Society*. 3rd ed. Oxford University Press : New York, ISBN 0-19-514975-0, 334 s.
- KŘÍŽKOVÁ, A. 2003. Postavení žen na trhu práce a jejich pracovní preference. In *Rovné příležitosti mužů a žen při sladování práce a rodiny?* Praha : SoÚ AV ČR, ISBN 80-7330-048-6, s. 5-28.
- LISTER, R. 2003. *Citizenship : Feminist Perspectives*. 2nd ed. New York : Palgrave, ISBN 0-81-475196-2, 323 s.
- MAĐAROVÁ, Z., DEBRECENIOVÁ, J., FILADELFIOVÁ, J. (Cviková, J. ed.) 2010. *Rodové dôsledky krízy. Aspekty vybraných prípadov*, ISBN 978-80-85549-90-4, 143 s.
- Odporúčanie CM/Rec(2007)13 Výboru ministrov členským štátom o gender mainstreamingu vo vzdelávacom procese* [online]. [citované 24. 09. 2009]. Dostupné na: <www.radaevropy.cz>.
- Odporúčanie RE č. 1281 O rodovej rovnosti vo výchove (z roku 1995)* [online]. [citované 24. 09. 2009]. Dostupné na: <www.radaevropy.cz>.
- RADIMSKÁ, R. 2003. Sladování soukromé a veřejné sféry: partnerské vztahy a pracovní uplatnění mužů a žen. In *Rovné příležitosti mužů a žen při sladování práce a rodiny?* Praha : SoÚ AV ČR, ISBN 80-7330-048-6, s. 89 – 102.
- SLATER, D. 1998. Public/Private. In JENKS, CH. (ed.). *Core sociological dichotomies*. London : SAGE Publications, ISBN 0-8039-7979-9, s. 138-150.
- SMETÁČKOVÁ, I. 2005. Gender ve školství. In SMETÁČKOVÁ, I. – VLKOVÁ, K. (eds.). *Gender ve škole*. Praha : Otevřená společnost, ISBN 80-903331-5-X, s. 73-80.
- SMETÁČKOVÁ, I. (ed.). 2007. *Příručka pro genderově citlivé výchovné poradenství*. 1. vyd. Praha : Otevřená společnost o.p.s, bez ISBN, 78 s.

Kontakt:

Mgr. Monika Bosá, PhD.

Katedra sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

17. Novembra 1, 080 78 Prešov

Slovensko

Tel: +421 905924202

E-mail: monika.bosa@unipo.sk, monika@esfem.sk